

Indsamlinger af sang fra folkemunde.

Sangen "i folkemunde" hører til den mest anonyme, ustyrede del af musiklivet. Den omfatter alt hvad almindelige mennesker synger til hverdag, til fest og ved rituelle lejligheder, sammen eller alene. Den efterlader sig sjældent spor, og den kan ikke gentages, fordi det næste gang altid bliver anderledes - både hvad angår situationen, sangene, udførelsen og folks egen oplevelse. Skal man nu interessere sig for den?

Indsamlingernes betydning i 1700- og 1800-tallet.

Det har "man" gjort siden sidste del af 1700-tallet i det nordeuropæiske område. De interesserede var helt op i 1900-tallet hovedsagelig den dannede kulturelite: litterater, digtere, præster, efterhånden nogle få musikkyndige. Indsamlinger blev gjort blandt bondebefolkningen, som man mente repræsenterede den oprindelige folkekultur; viserne blev skrevet ned (i første række teksterne, efterhånden også melodier), og i løbet af 1800-tallet så store folkeviseudgaver dagens lys i de fleste lande. Men flere steder har en anden tendens kunnet spores næsten lige så længe. Personer som selv var vokset op blandt den jævne befolkning, som havde fået en uddannelse og kunne læse og skrive, måske oven i købet *noder*, har været ivrige for at indsamle de kulturskatte som de huskede fra barndommen, og som de måske frygtede skulle uddø.

Formålet med indsamlingerne har altså været mangetydigt. Drivkraften har været til stede både på det individuelle, det lokale, det nationale og det globale plan, og formålet har skiftet karakter med historiens epoker. 1700-tallets indsamlingsbølge kom fra England til Tyskland, hvor filosofen J.G. Herder gjorde folkepoesien til et grundlæggende element i den præromantiske strømning i åndslivet. Digteren J.W. v. Goethe delte denne stærke fascination, og ikke mindst derfor fik folkepoesien en langtrækkende betydning i tysk digtning og musik – og dermed ud over Europa. I romantikken forbindes det folkelige med det mystiske og med sjælelige dybder, og dette fylder enormt i nordeuropæisk åndsliv. Samtidig har idéen om at tillægge folkeviserne betydning i skabelsen af *den nationale identitet* spillet en stor rolle i alle lande.

Danmark

Danmark var tidligt med på denne bølge, ikke mindst hvad angår at indsamle melodierne med (allerede fra 1809). Men strengt taget havde der herhjemme været flere indsamlingsbølger, dog næsten udelukkende af tekster, siden Renæssancen: alle adelshåndskrifterne, Anders Sørensen Vedels folkebog *Hundredvisebogen* (1591), Mette Gjøs *Tragica* (1657) og Peders Syvs populære *Tohundredvisebog* (1695). I begyndelsen af 1800-tallet taler man om en 'arkivalsk' periode, hvor folkeviser blev indsamlet på linie med stenøkser og andre materielle

oldtidsfund. Den store udgave er her Abrahamson, Nyerup og Rahbeks *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen* 1-5 (1812-14). Næste fase er romantikkens, hvor Svend Grundtvig, der blev én af de største kapaciteter i internationalt folkevisearbejde, i 1853 lagde grunden til nationalmonumentet *Danmarks gamle Folkeviser (DgF)*. Dette værk blev først afsluttet i 1976 med melodibindet XI og registerbindet XII. Det er derfor ikke blot præget af adskillige generationer af sangere og indsamlere, men afspejler også de skiftende udgiveres synspunkter, uden dog at svigte Grundtvigs udgivelsesprincipper. De var moderne for tiden, idet de gik ud på at bringe alle kendte skriftlige og mundtlige varianter af hver vise ("alt hvad der er og alt som det er"). Udgaven, der også med stor lærdom demonstrerer den store europæiske udveksling af folkeviser, blev forbillede for andre nationale udgaver, ikke mindst F. J. Childs *The English and Scottish Popular Ballads* I-X (1882-98).

Alle udgaver er uundgåeligt præget af udgiverens egen tid, af udgiverens forudsætninger og grundholdninger. Helt frem i 1900-tallet var det således kun de ældste lag af viser, der blev udvalgt, og blandt dem de stuerene, mens de grovere skæmteviser, der ofte er lige så gamle, og som man i dag mener blev sunget af både høj og lav, ikke kom med. Tilsvarende interesserede man sig for teksterne som digte, melodierne som musik, der evt. kunne inspirere til nyskrevne sange og musikværker. Hele den kultur som viserne havde været del af, og de mennesker der havde sunget dem, var sjældent genstand for opmærksomhed, skønt sangernes navn dog oftest blev nævnt. En undtagelse fra den holdning er Danmarks (og muligvis verdens) største folkemindesamler, Evald Tang Kristensen (1843-1929), der selv stammede fra landet, blev skolelærer og livslangt stod splittet mellem almuen og den lærde verden. Hans synspunkter fremgår ikke af *DgF*, men står at læse i hans *Minder og Oplevelser* 1-4, og i hans udgave *Gamle danske Skæmteviser* (1901).

En anden karakteristisk ting er at man langt op mod vore dage indsamlede på landet, sjældent i byerne. En flere århundreder gammel forestilling om byerne som et 'fordærvet' område, mens landet var det 'rene', gjorde sig gældende. Byernes skillingsviser, senere deres populærmusik, blev ofte lagt for had af folkeopdragere og ideologer. Derfor ved vi alt for lidt om hvad almindelige mennesker i byerne i virkeligheden sang.

Melodiernes særlige problemer

Hvordan foregik de indsamlinger, der ligger forud for udgaverne? Indsamlerne drog ud, i regelen til fods, og indsamlede i landsbyerne; de tog kontakt til folk som i lokalsamfundet havde ry for at være gode sangere, bad dem synge – gentage og gentage! – og noterede ned. Fra starten og lige til de teknologiske hjælpemidler kunne fastholde lydbilledet var *melodierne* et særligt problem. Alt afhang af indsamlerens øre, evne til at skrive noder samt forståelse af melodiernes særegne træk. De ældste melodier var ofte i gamle tonaliteter, som 1800-tallets musikalske eksperter og udgivere ikke forstod. Man må derfor regne med

fejlkilder i de gamle udgaver, men samtidig repekttere disse kilder som det eneste, vi har. Også her indtager Evald Tang Kristensen en særstilling som den der over for 'eksperten' A.P. Berggreen stædigt hævdede at hans indsamlede melodier ikke svarede til samtidens musiksystem. Kristensen nåede at foretage indsamlinger med *fonograf* i 1907 og i 1920'erne, [henvisning til artiklen i Folk og Kultur 1990] og dermed kunne det bevises at han havde haft ret.

1950'erne: båndoptageren.

Endnu mere end fonografen fik *båndoptageren* revolutionerende betydning i indsamlingshistorien. Derimod findes ikke i Danmark, som i fx Sverige, en givtig fase i 1930'erne og -40'erne med optagelser på lakplader. I den periode ansås folkevisen herhjemme nærmest for uddød, den rige nyere visesang var endnu ikke 'opdaget', og interessen samlede sig om den folkelige danske sang. Men da spolebåndoptageren i 1950'erne var udviklet nok, drog en ny generation indsamlere i felten, og ved mødet med den levende tradition ændredes efterhånden også indsamlerne syn på både viser, sangere og kulturelle sammenhænge. Omtrent samtidig lød nye toner i den teoretiske folkloristik: man søgte at gøre sig fri af den nationale og romantiske fortid og betragtede i stedet nutidskilderne som værdifulde, ikke bare som tekster, men som kultur. [henvisning Svend Nielsen: Konferensforelæsning] Særlig markante indsamlere var Thorkild Knudsen, der senere (1971) oprettede Folkemusikhuset i Hogager, og Karl Clausen, der i 1958 påbegyndte sit indsamlingsværk i Vest- og Sønderjylland.

Karl Clausen og Sønderjylland.

Karl Clausen (1904-72) havde siden 1930'erne slået sit navn fast som Danmarks førende sanghistoriker. Han var som sådan epokegørende ved at betragte sangtraditioner som udtryk for modsætningerne og mangfoldigheden i samfundet, ikke – som hans forgængere – primært ud fra et æstetisk og folkeopdragende synspunkt. Hans hovedværk *Dansk Folkesang gennem 150 år* (1958) blev udgivet i Statsradiofoniens Grundbogsserie, og under 1960'erne indsamlinger kom Clausen og Danmarks Radio (afdeling Syd) til at arbejde tæt sammen. Radiovognen kunne levere det mest moderne optageudstyr samt en fuldbefaren teknisk medarbejder, og Clausen bidrog til gengæld med en lang række udsendelser i Danmarks Radio. [henvisninger liste fra Th. P.]

De tidligste indsamlinger foregik på Harboør, i Tyborøn m.v. og drejede sig om Den folkelige Brorsonsang og missionssangen efter Harboøresangbogen. Et udvalg af de smukke Brorson-melodier bearbejdede Clausen for klaver og sangstemme (*Den folkelige Brorsonsang*, Særhæfte af Folke- og Skolemusik 1961), ligesom han udnyttede materialet i radioserien *Åndelig visesang i Norden*. [henvisning til bånd]. Men fra 1960 satsede Clausen

mere systematisk på en kortlægning, sogn for sogn, af den landsdel som han selv stammede fra: Sønderjylland. *Historiske Samlinger for Sønderjylland* i Aabenraa (nu *Institut for Sønderjysk Lokalhistorie*) blev en central hvorfra initiativerne udgik. I den tidligere gartner Johs. Thoms fik han en hengiven og flittig medarbejder, der bl.a. registrerede det indsamlede materiale foruden en mængde sangbøger. I alt ??? sangere blev besøgt, flere en del gange, og i alt ?? lokaliteter kunne 'afkrydses' på landkortet. Vi henviser til [Th. Kjems' artikel, A ga nåk vee og KSBs afsnit] for en nærmere beskrivelse af indsamlingsarbejdet. Ved 1960'ernes slutning stilnede indsamlingerne i Sønderjylland af; man havde da på fornemmelsen at være kommet 'rundt' – og en ny udfordring kaldte: Færøerne.

Det bedste indblik i de overvejelser, Clausen gjorde sig om indsamlingerne, og de erkendelser og resultater, arbejdet efterhånden gav ham, findes i to 'Rapporter' som han publicerede i *Sønderjyske Årbøger* 1963 og 1965, og som her gengives. [...]. En vurdering af arbejdet, som det tegnede sig i 1980'erne, findes i de ovenfor nævnte artikler. I dag, hvor det omsider er blevet muligt at lægge det enestående materiale ud på nettet, står det som en uvurderlig kilde til en sangkultur, der ikke findes mere. I forskningshistorisk sammenhæng befinder kilden sig imellem den ældre tradition, hvor vægten blev lagt på viserne og deres udbredelse, og de synspunkter som vandt indpas i 1970'-80'erne og 80'erne, hvor sangerne selv og deres egen verden var udgangspunkt. Dette ses bl.a. af den noget ujævne fordeling af samtaler – på dette tidspunkt foregik den slags endnu helt på indsamlerens præmisser! Men i flere andre henseender er kilden moderne for sin tid. Det gælder ikke mindst dens bredde; her bortvælges ingen materialegrupper fx fordi de ikke er 'folklore' (som viser, rim og remser), men også fællessangen, skolesangen og den folkelige korsang kommer med, som de indlysende faktorer i det folkelige liv, de har været.

De sønderjyske sangeres viser og sange og deres fortællinger er dokumenter om alle de individuelle liv, om landsdelens særlige liv og derudover om alle danske sangtraditioner, afspejlet i det lokale. Ingen anden dansk indsamling favner så bredt og er samtidig så koncentreret om et særlig geografisk område.